DOMSTOLENS DOM (andra avdelningen)

den 29 september 2011 *

I mål C-521/09 P,

angående ett överklagande enligt artikel 56 i stadgan för Europeiska unionens domstol, som ingavs den 11 december 2009,

Elf Aquitaine SA, Courbevoie (Frankrike), företrätt av E. Morgan de Rivery, S. Thibault-Liger och E. Lagathu, avocats,

klagande,

i vilket den andra parten är:

Europeiska kommissionen, företrädd av A. Bouquet och F. Castillo de la Torre, båda i egenskap av ombud, med delgivningsadress i Luxemburg,

svarande i första instans,

meddelar

* Rättegångsspråk: franska.

DOMSTOLEN (andra avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden J.N. Cunha Rodrigues samt domarna A. Arabadjiev, A. Rosas, A. Ó Caoimh (referent) och P. Lindh,

generaladvokat: P. Mengozzi,
justitiesekreterare: handläggaren B. Fülöp,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 25 november 2010,

och efter att den 17 februari 2011 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Elf Aquitaine SA (nedan kallat Elf Aquitaine eller klagandebolaget) har yrkat att domstolen ska upphäva den dom som Europeiska gemenskapernas förstainstansrätt meddelade den 30 september 2009 i mål T-174/05, Elf Aquitaine mot kommissionen (nedan kallad den överklagade domen). Genom denna dom ogillade förstainstansrätten

klagandebolagets talan om, i första hand, ogiltigförklaring av kommissionens beslut K (2004) 4876 slutligt av den 19 januari 2005 om ett förfarande enligt artikel 81 [EG] och artikel 53 i EES-avtalet (ärende COMP/E-1/37.773 –MCAA) (nedan kallat det omtvistade beslutet), och, i andra hand, upphävande eller nedsättning av de böter som påfördes genom det omtvistade beslutet.

Bakgrund till tvisten och det omtvistade beslutet

2 Det framgår av punkterna 3–7 i den överklagade domen att Europeiska kommissionen inledde sin undersökning av monoklorättiksyrekartellen i slutet av år 1999, efter en anmälan av en av deltagarna i kartellen. Den 14 och den 15 mars 2000 utförde kommissionen kontroller i bland annat en av klagandebolagets dotterbolags lokaler. Den 7 och den 8 april 2004 sände kommissionen ett meddelande om invändningar till tolv bolag, däribland Elf Aquitaine och nämnda dotterbolag (tidigare kallat Elf Atochem SA, därefter Atofina SA och, vid tiden för överklagandet, Arkema SA, nedan kallat Atofina eller Arkema).

3 Det framgår av punkt 8 i den överklagade domen att kommissionen i det omtvistade beslutet i allt väsentligt fann att de berörda företagen deltagit i en kartell, i strid med artikel 81 EG.

4 Såsom framgår av punkterna 9–12 i den överklagade domen underkände kommissionen i beslutet Elf Aquitaines motargument och fann att den omständigheten att bolaget innehade 98 procent av aktierna i Atofina var tillräcklig för att tillskriva det ansvaret för dotterbolagets handlande. Kommissionen fann dessutom att den omständigheten att Elf Aquitaine inte hade deltagit i framställningen och marknadsföringen

av monoklorättiksyran inte hindrade att bolaget tillsammans med koncernens operativa enheter betraktades som en enda ekonomisk enhet.

5 Det framgår av punkt 30 i den överklagade domen att de böter som Elf Aquitaine och Arkema gemensamt och med solidariskt betalningsansvar påfördes i det omtvistade beslutet uppgår till 45 miljoner euro.

Talan vid förstainstansrätten och den överklagade domen

6 Förstainstansrätten ogillade i den överklagade domen talan med avseende på samtliga elva åberopade grunder och förpliktade klagandebolaget att ersätta rättegångskostnaderna. Förstainstansrätten gjorde de överväganden som redovisas i det följande.

7 Klagandebolaget gjorde med sin första grund gällande att det omtvistade beslutet innebar ett dubbelt åsidosättande av dess rätt till försvar, eftersom beslutet dels antagits efter ett förfarande i vilket principen om parternas likställdhet i processen hade åsidosatts (grundens första del), dels antagits av kommissionen utan att denna beaktat sin skyldighet att ta hänsyn till de omständigheter som framkommit under det administrativa förfarandet (grundens andra del).

8 Förstainstansrätten underkände i punkterna 54–72 i den överklagade domen den första grunden i sin helhet och slog fast följande:

”…

64 Invändningen om att det saknas tillräckligt stöd i [det omtvistade] beslutet för att sökandebolaget tillskrivs ansvaret för Arkemas handlande, kan inte heller godtas. Det framgår nämligen uttryckligen … av beslutet att kommissionen har erinrat om principerna för moderbolags ansvar för sina dotterbolags överträdelser. Den omständigheten att kommissionen inte genomförde någon undersökning avseende sökandebolaget, inte begärde några upplysningar och inte kontaktade detsamma innan den skickade meddelandet om invändningar innebär inte att kommissionen inte kunde meddela sökandebolaget sina anmärkningar avseende bolaget för första gången i meddelandet om invändningar. Sökandebolaget hade nämligen under det administrativa förfarandet möjlighet att på ett ändamålsenligt sätt framföra sina synpunkter på huruvida de omständigheter och förhållanden som kommissionen gjorde gällande i meddelandet om invändningar verkligen förelåg, och detta såväl i dess svar på meddelandet som under förhörsombudets förhör.

…"

9 Förstainstansrätten slog fast följande i samband med att den underkände den andra grunden, avseende otillräcklig motivering:

"85 ... det framgår av skäl 258 i [det omtvistade] beslutet att 'kommissionen finner att den omständigheten att 'Elf Aquitaine innehar 98 procent av aktierna i Atofina i sig är tillräckligt för att förstnämnda bolag ska hållas ansvarigt för Atofinas handlande. Kommissionen anser att de argument som anförts [av Elf Aquitaine] inte utgör tillräckliga bevis för att bryta den presumtion som grundas på innehavet av 98 procent av aktierna'. Kommissionen preciserar i samma skäl att 'dessa argument är påståenden som inte bryter presumtionen att Elf Aquitaine är ansvarigt för dotterbolaget Atofinas handlande' och att den inte anser att 'handlingar som ger en översiktlig bild av affärsverksamheten räcker för att presumtionen ska brytas'.

86 Kommissionen har visserligen i skäl 258 i [det omtvistade] beslutet uttryckligen påstått att innehavet av 98 procent av aktierna är tillräckligt för att Elf Aquitaine ska hållas ansvarigt för Atofinas handlande, men den har därefter i samma skäl preciserat att de bevis som ingetts av sökandebolaget inte gör det möjligt att bryta presumtionen. Sådana överväganden är förenliga med gemenskapsrättslig praxis avseende moderbolags ansvar för dotterbolags rättsstridiga handlande. Härav följer att kommissionens resonemang är tillräckligt utförligt och gör det möjligt att förstå varför de argument som Elf Aquitaine framfört inte godtagits.

87 Vad gäller den påstått bristande motiveringen till att Elf Aquitaines argument inte godtagits, kan det konstateras att kommissionen i skäl 257 i [det omtvistade] beslutet återgav dessa argument såsom de hade framställts av Elf Aquitaine i dess svar på meddelandet om invändningar. Kommissionen besvarade dem i skälen 258–261 i [det omtvistade] beslutet.

88 Det ska särskilt anges att kommissionen fann att Elf Aquitaine endast kommit med påståenden och att de handlingar som ingetts endast gav en allmän översikt av företagets affärsverksamhet.

89 Ett sådant svar på de argument som framförts av Elf Aquitaine gör, trots att det är kortfattat, det möjligt att förstå kommissionens skäl för att inte godta dessa argument. Kommissionen besvarade nämligen huvudpunkterna i Elf Aquitaines argumentation när den bedömde bolagets samlade bevisning.

90 Det ålåg under alla omständigheter inte kommissionen att besvara samtliga sökandebolagets invändningar. Den är nämligen inte skyldig att ta ställning till samtliga argument som de berörda personerna åberopar inför den, utan det räcker att den anger de faktiska omständigheter och rättsliga överväganden som är av väsentlig betydelse för beslutets systematik …”

10 Förstainstansrätten underkände, i punkterna 97–99 i den överklagade domen, den tredje grunden. Denna grund avsåg att det fanns en motsägelse i skälen vad gäller den omständigheten att Elf Aquitaine tillskrivits ansvaret för överträdelsen och att ansvaret hos Atonfina bedömdes ha legat på en låg nivå. Förstainstansrätten slog i punkt 97 särskilt fast följande:

”… vilken nivå de anställda som medverkat i kartellen befinner sig på är av liten betydelse, eftersom det varken krävs att moderbolaget förmått dotterbolaget att begå en överträdelse eller, i ännu mindre grad, att moderbolaget varit delaktigt i överträdelsen, utan det är det faktum att moderbolaget och dotterbolaget utgör ett enda företag i den mening som avses i artikel 81 EG som ger kommissionen behörighet att rikta ett beslut om påförande av böter till moderbolaget i en koncern. Den omständigheten att moderbolaget inte kände till dotterbolagets överträdelse medför således inte i sig att moderbolaget undgår ansvar.”

11 Liknande formuleringar förekommer, i andra sammanhang, i punkterna 52, 167 och 186 i den överklagade domen.

12 Såsom framgår av punkt 100 i den överklagande domen, bestod den fjärde grunden vid förstainstansrätten, som avsåg åsidosättande av reglerna för moderbolags ansvar för dotterbolags överträdelser, av tre delar.

13 Genom grundens första del hävdade klagandebolaget särskilt att kommissionen saknar utrymme för skönsmässig bedömning när det gäller att fastställa det relevanta kriteriet för tillskrivande av ansvar för överträdelser.

14 Denna delgrund underkändes av förstainstansrätten i punkterna 105–109 i den överklagade domen. Förstainstansrätten slog i punkt 105 i den överklagade domen fast följande:

”... kommissionen har inte påstått sig ha något utrymme för skönsmässig bedömning för att tillskriva ett företag ansvaret för ett annat företags överträdelser. I skäl 260 i [det omtvistade] beslutet påstod visserligen kommissionen att den hade ’ett utrymme för skönsmässig bedömning vad gäller moderbolagets ansvar under sådana omständigheter’ men endast efter att den i skäl 258 i [det omtvistade] beslutet påpekat att sökandebolaget inte kunnat bryta presumtionen om dotterbolagets självständighet. Det framgår vidare tydligt av [det omtvistade] beslutet att den anmärkning som gjordes i skäl 260 enbart avsåg att vederlägga argumentet att moderbolaget i de tidigare beslut som riktats till Atofina inte tillskrivits ansvar för sitt dotterbolags handlande. Kommissionen har för övrigt, vid förhandlingen och i sina inlagor, angett att den är av uppfattningen att dess utrymme för skönsmässig bedömning uppkommer när den – i de fall den kan tillskriva flera företag i en koncern ansvaret för en överträdelse – väljer huruvida den ska tillskriva samtliga koncernbolag eller enbart de som medverkat direkt i överträdelsen ansvaret för densamma.”

15 Förstainstansrätten underkände i punkterna 121–126 i den överklagade domen den fjärde grundens andra del. Denna delgrund avsåg att den omständigheten att moderbolaget presumerades vara ansvarigt utan stöd av konkret bevisning innebar ett åsidosättande av principen om dotterbolagets självständighet.

16 Den fjärde grundens tredje del avsåg åsidosättande av de bevisregler som gäller tillskrivande av ansvar för överträdelser inom koncerner. Förstainstansrätten underkände denna grund i punkterna 150–176 i den överklagade domen.

17 Förstainstansrätten slog i punkt 157 i den överklagade domen fast följande:

"... sökandebolagets invändning att kommissionen har åsidosatt de bevisregler som gäller ansvar för överträdelser inom koncerner kan inte godtas. Kommissionen gjorde nämligen en riktig bedömning när den presumerade att dotterbolaget saknade möjligheter att agera självständigt och att det ankom på Elf Aquitaine att visa att dess dotterbolag självständigt kunde bestämma över sitt handlande på marknaden, eftersom Elf Aquitaine vid tiden för överträdelsen innehade nästan hela aktiekapitalet."

18 Förstainstansrätten fann i punkt 158 i den överklagade domen att de bevis som Elf Aquitaine ingett för att bryta den presumtion som kommissionen tillämpat skulle prövas mot denna bakgrund. Förstainstansrätten angav därför, i punkt 159 i den överklagade domen, följande:

"... kommissionen upprepar i skäl 257 i [det omtvistade] beslutet de argument som framställts av Elf Aquitaine i dess svar på meddelandet om invändningar, särskilt de argument som innebär att bolaget aldrig, direkt eller indirekt, deltagit i monoklorättiksyrekartellen, att Elf Aquitaine är ett rent holdingbolag utan operativ verksamhet, att Atofina helt självständigt har att fatta beslut om sin affärsverksamhet och sitt handlande på marknaden, att kommissionens handlingar i ärendet enbart avser Atofina samt att även tredjeparter ansåg att det endast var Atofina som agerade på marknaden. Kommissionen drog därav, i det följande skälet, slutsatsen att dessa argument endast är påståenden som inte kan bryta presumtionen att Elf Aquitaine är

ansvarigt för dess dotterbolags handlande. Kommissionen angav att handlingar som ger en allmän bild av affärsverksamheten inte är tillräckliga för att presumtionen ska brytas.”

19 I punkterna 160–176 i den överklagade domen underkände förstainstansrätten därefter flera argument som anförts av klagandebolaget för att bryta den presumtion som kommissionen tillämpat i det omtvistade beslutet.

20 Förstainstansrätten underkände i punkterna 184–188 och 192–199 i den överklagade domen den femte grunden i dess tre delar, vilka avsåg åsidosättande av principen om ansvar för eget handlande, legalitetsprincipen respektive principen om oskuldspresumtion.

21 Förstainstansrätten underkände i punkterna 200–207 i den överklagade domen den sjätte grunden, avseende åsidosättande av principen om god förvaltningssed.

22 Klagandebolaget hävdade, såsom framgår av punkt 208 i den överklagade domen, genom sin sjunde grund att kommissionens nya tillvägagångssätt avseende kriteriet för att moderbolag ska kunna tillskrivas ansvar för sina dotterbolags överträdelser, såsom det tillämpats i det omtvistade beslutet, leder till rättsosäkerhet, varför förstainstansrätten borde ogiltigförklara det omtvistade beslutet i den del det avser klagandebolaget. Kommissionen tillämpar nämligen andra kriterier för tillskrivande av ansvar än dem som i det omtvistade beslutet tillämpades i förhållande till Akzo Nobel NV och Clariant AG och dem som tillämpades vad avser Atofina i kommissionens beslut K(2003) 4570 slutlig av den 10 december 2003 om ett förfarande enligt artikel 81 i EG-fördraget och artikel 53 i EES-avtalet (Ärende COMP/E-2/37.857 – Organiska peroxider) (sammanfattning i EUT L 110, 2005, s. 44, nedan kallat beslutet om organiska peroxider).

23 Förstainstansrätten underkände denna grund i punkterna 210–216 i den överklagade domen och slog i punkt 213 särskilt fast följande:

”Kommissionen bestämde i det aktuella fallet att det företag som består av moderbolaget och dess dotterbolag skulle tillskrivas ansvaret för den konstaterade överträdelsen, medan den i sin tidigare praxis inte gjort så. Dess beslut innebär likväl inte att rättssäkerhetsprincipen har åsidosatts. … Kommissionen åsidosatte således inte rättssäkerhetsprincipen i förevarande fall, i den mån som den med rätta fann att Elf Aquitaine och dess dotterbolag Arkem utgjorde ett och samma företag och påförde de båda företagen böter, gemensamt och med solidariskt betalningsansvar.”

24 Förstainstansrätten underkände i punkt 220 och följande punkter i den överklagade domen i tur och ordning de åttonde till och med elfte grunderna. Förstainstansrätten konstaterade därefter, i punkt 244 i den överklagade domen, att talan skulle ogillas i sin helhet.

Parternas yrkanden

25 Klagandebolaget har yrkat att domstolen ska

— i första hand upphäva den överklagade domen i dess helhet,

— bifalla de yrkanden som framställts i första instans,

— som en följd därav ogiltigförklara artiklarna 1 d, 2 c, 3 och 4.9 i det omtvistade beslutet,

— i andra hand, med stöd av sin obegränsade behörighet, upphäva eller sätta ned det bötesbelopp om 45 miljoner euro som Arkema och Elf Aquitaine gemensamt och med solidariskt betalningsansvar påförts genom artikel 2 c i det omtvistade beslutet, och

— i vart fall förplikta kommissionen att ersätta alla rättegångskostnader, inklusive Elf Aquitaines kostnader vid förstainstansrätten.

26 Kommissionen har yrkat att domstolen ska

— ogilla överklagandet, och

— förplikta klagandebolaget att ersätta rättegångskostnaderna.

Överklagandet

27 Klagandebolaget har i första hand åberopat fem grunder. Dessa grunder avser

— felaktig rättstillämpning, i den mån förstainstansrätten inte beaktade att sanktioner enligt artikel 101 FEUF är av repressivt slag,

— åsidosättande av rätten till försvar till följd av en felaktig tolkning av principerna om skälighet och om parternas likställdhet i processen,

— felaktig rättstillämpning vad gäller motiveringsskyldigheten,

— åsidosättande av artikel 263 FEUF till följd av att gränserna för legalitetsprövningen överskridits,

— åsidosättande av reglerna om påförande av sanktioner på konkurrensrättens område.

28 Klagandebolaget har i andra hand åberopat en sjätte grund. Genom denna grund har klagandebolaget gjort gällande att den felaktiga rättstillämpning och de åsidosättanden som förstainstansrätten gjorde sig skyldig till under alla omständigheter ska medföra att de bötesbelopp som bolaget påförts ska upphävas eller sättas ned.

Den första grunden: Felaktig rättstillämpning genom att förstainstansrätten inte beaktade att sanktioner enligt artikel 101 FEUF är av repressivt slag

Parternas argument

29 Klagandebolaget har gjort gällande att det inte kan ifrågasättas att de sanktioner som påförs i enlighet med artikel 101 FEUF (tidigare artikel 81 EG) är av repressivt slag i den mening som avses i artikel 6.1 i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som undertecknades i Rom den 4 november 1950 (nedan kallad Europakonventionen).

30 Förstainstansrätten har enligt klagandebolaget under dessa omständigheter, i bland annat punkterna 185–187 samt 194–197 i den överklagade domen, tillämpat principerna om ansvar för eget handlande och om att straff ska vara individuella samt principen om oskuldspresumtion – vilka principer säkerställs genom artikel 6.1 och 6.2 i Europakonventionen – på ett felaktigt sätt.

31 Förstainstansrätten tillämpade således, generellt, felaktigt de sistnämnda principerna enbart på det företag som utgjordes av Elf Aquitaine och Arkema, det vill säga en enhet som inte på något sätt utgör en juridisk person, och inte på de två bolagen i deras egenskap av skilda juridiska personer. Det var endast dessa som på ett verkningsfullt och konkret sätt kunde komma i åtnjutande av de rättigheter som följer av de ovannämnda principerna. Förstainstansrätten utplånade därmed den verkningsfulla och konkreta karaktär som kännetecknar de subjektiva rättigheter som följer av dessa principer, genom att inte tillåta de enda enheter som kunde åberopa dessa rättigheter att göra det, vilket slutligen medfört att rätten till domstolsprövning begränsats.

32 Ovannämnda synsätt ledde närmare bestämt till att förstainstansrätten uteslöt klagandebolaget från tillämpningsområdet för

— principen om oskuldspresumtion, genom att förneka att den inledande undersökningen skulle ha något som helst värde i förhållande till klagandebolaget, och

— principerna om ansvar för eget handlande och om att straff ska vara individuella, genom att i punkterna 97, 152, 167 och 186 i den överklagade domen slå fast att moderbolagets ansvar för ett dotterbolags överträdelser inte grundar sig på ”varken … att moderbolaget uppsåtligen förmått dotterbolaget att begå en överträdelse eller, i ännu mindre grad, att moderbolaget varit delaktigt i överträdelsen”, och därmed underkänna relevansen av alla de indicier som klagandebolaget åberopat för att visa att det personligen inte begått någon överträdelse, att det inte kände

till att överträdelsen begåtts och att dess dotterbolag kunde agera självständigt på marknaden.

33 Klagandebolaget har dessutom hävdat att förstainstansrätten inte med rätta, i punkterna 210 och 212 i den överklagade domen, kunde hänvisa till en effektivitetsprincip i unionens konkurrensrätt för att förminska en enskilds grundläggande rättigheter, till fördel för kommissionen.

34 Kommissionen har bland annat hävdat att överklagandets första grund inte motsvarar någon grund som åberopats i första instans och att den inte direkt avser någon del av den överklagade domen.

Domstolens bedömning

35 Enligt artikel 113.2 i domstolens rättegångsregler får överklagandet inte avse annan sak än den som har varit föremål för talan vid tribunalen. I mål om överklagande är domstolen således endast behörig att pröva den rättsliga bedömningen av de grunder som åberopats i den lägre instansen. En part får således inte ändra föremålet för tvisten genom att vid domstolen åberopa en ny grund som denne inte har åberopat vid tribunalen, eftersom detta skulle innebära att vederbörande vid domstolen, vilken har en begränsad behörighet i mål om överklagande, kunde anhängiggöra en mer omfattande tvist än den som tribunalen har prövat (se, för ett motsvarande synsätt, bland annat dom av den 1 juni 1994 i mål C-136/92 P, kommissionen mot Brazzelli Lualdi m.fl., REG 1994, s. I-1981, punkt 59, av den 30 mars 2000 i mål C-266/97 P, VBA mot VGB m.fl., REG 2000, s. I-2135, punkt 79, samt av den 14 oktober 2010 i mål C-280/09 P, Deutsche Telekom mot kommissionen, REU 2010, s. I-9555, punkt 34). En sådan grund kan följaktligen inte tas upp till sakprövning på överklagandestadiet.

36 Klagandebolaget har med sin första grund inte kritiserat förstainstansrätten för att den förnekade att böter enligt artikel 81 EG skulle vara av repressivt slag i den mening som avses i rättspraxis som rör artikel 6 i Europakonventionen. Klagandebolaget har däremot i huvudsak kritiserat förstainstansrätten för att den åsidosatte de grundläggande rättigheter som detta bolag åtnjuter i dess egenskap av juridisk person som ansetts vara ansvarig för en överträdelse för vilken det föreskrivs sanktioner, vilka, enligt klagandebolaget, är av sådant slag. Mot denna bakgrund ändras inte föremålet för talan vid förstainstansrätten genom förevarande grund, och den kan följaktligen tas upp till sakprövning (se, analogt, dom av den 18 januari 2007 i mål C-229/05 P, PKK och KNK mot rådet, REG 2007, s. I-439, punkterna 66 och 67).

37 Såsom framgår av bland annat punkterna 27, 87 och 99 i förevarande dom, överensstämmer således de särskilda invändningar som Elf Aquitaine har framfört inom ramen för denna grund i allt väsentligt med dem som framförts inom ramen för andra grunder i överklagandet, särskilt den andra och den femte grunden. Då dessa invändningar inte är självständiga i förhållande till de andra grunderna, ska de följaktligen inte tas upp till prövning här.

38 I den mån som den första grunden innebär en allmänt hållen kritik mot förstainstansrätten för att den felaktigt tillämpade principerna om ansvar för eget handlande, och om att straff ska vara individuella samt om oskuldspresumtion, inte på klagandebolaget ensamt, utan på det ”företag” som bland annat utgörs av Elf Aquitaine och dess dotterbolag Arkema, görs genom denna grund likaså gällande ett allvarligt åsidosättande av dessa principer med avseende på klagandebolaget, och förstainstansrättens tolkning av begreppet företag i den mening som avses i artikel 81 EG ifrågasätts. Då dessa påståenden överlappar vissa delar av den andra och den femte grunden ska de prövas i samband med prövningen av dessa grunder.

39 Vad gäller den kritik som redovisas i punkt 33 i förevarande dom ska det anges att, tvärtemot vad klagandebolaget har påstått, förstainstansrätten inte i punkterna 210 och 212 i den överklagade domen har bekräftat att en effektivitetsprincip i unionens konkurrensrätt kan göras gällande mot en enskild för att förminska dennes grundläggande rättigheter.

40 Denna kritik grundar sig således på en oriktig tolkning av den överklagade domen och kan inte godtas.

41 Mot bakgrund av det ovanstående ska den femte grunden prövas härnäst.

Den femte grunden: Åsidosättande av reglerna om påförande av sanktioner på konkurrensrättens område

Den femte grundens första del, enligt vilken den omständigheten att de sanktioner som tillämpas med stöd av artikel 101 FEUF är av repressivt slag i än högre grad medför att den ovedersägliga presumtion om ett de facto-ansvar som tillämpats på klagandebolaget inte kan godtas i unionsrätten

— Parternas argument

42 Klagandebolaget har gjort gällande att den omständigheten att de sanktioner som följer av en tillämpning av artikel 101 FEUF är av repressivt slag samt den institutionella osäkerheten avseende kommissionens befogenheter borde ha inneburit att förstainstansrätten inte hade rätt att godta kommissionen ansvarspresumtion i stället för att kräva konkreta bevis för klagandebolagets inblandning i dess dotterbolags verksamhet.

43 Detta gäller i än högre grad då en sådan presumtion de facto är ovedersäglig, i den mån denna ovedersägliga karaktär undanröjer bland annat reglerna om bevisbörda och oskuldspresumtion.

44 Enligt klagandebolaget följer presumtionens ovedersägliga karaktär, såsom den tolkats av förstainstansrätten, av följande omständigheter i förening:

— påståendet i punkterna 86 och 150 i den överklagade domen, enligt vilket kapitalinnehavet i sig är tillräckligt för att dotterbolaget ska presumeras vara osjälvständigt,

— att förstainstansrätten i punkt 105 i den överklagade domen medgett att kommissionen har ett utrymme för skönsmässig bedömning när det gäller att tillskriva ansvar för överträdelserna, eftersom moderbolaget innehar 98 procent eller mer av dotterbolagets kapital, och

— det sätt på vilket förstainstansrätten i punkt 160 och följande punkter i den överklagade domen bedömde de samlade indicier som klagandebolaget framlagt och som syftade till att visa att det inte hade något att göra med dotterbolagets verksamhet.

45 Enligt klagandebolaget har förstainstansrätten avvisat bevisverkan av nämnda samling indicier genom att kräva att klagandebolaget skulle bevisa att det saknade inflytande, vilket bevis med nödvändighet måste bli negativt. Förstainstansrätten har ställt ett krav på att något som inte kan bevisas ska bevisas (*probatio diabolica*), vilket allmänt sett inte är tillåtet i unionens bevisordning. Enligt klagandebolaget ska en sådan ordning med ovedersägliga bevis särskilt förkastas på grund av att den medför hinder för rätten till en effektiv domstolsprövning.

46 Förstainstansrätten har enligt klagandebolaget på ett otillåtet sätt kastat om bevisbördan avseende den bevisning som det ankommer på den myndighet som inleder rättsliga åtgärder att lägga fram, särskilt genom att, ett efter ett, avfärda de indicier som klagandebolaget, i enlighet med dom av den 10 september 2009 i mål C-97/08 P, Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen (REG 2009, s. I-8237, punkt 65), framlagt för kommissionen. Enligt klagandebolaget har förstainstansrätten således skapat en otillåten obalans mellan detta bolag, vilket har en bevisbörda som är omöjlig att uppfylla, och kommissionen, vilken kan låta sig nöja med en ansvarspresumtion för att påföra sanktioner, samtidigt som den har ett utrymme för skönsmässig bedömning angående huruvida en sådan presumtion ska tillämpas eller ej.

47 Klagandebolaget har dessutom gjort gällande att förstainstansrätten, tvärtemot vad som angetts i punkt 171 i den överklagade domen, inte prövade samtliga indicier i ett sammanhang. I enlighet med domen i det ovannämnda målet Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen omfattar dessa indicier omständigheter som rör det organisatoriska, ekonomiska och juridiska sambandet mellan dotterbolaget och moderbolaget som det anser är ägnade att visa att dotterbolaget och moderbolaget inte utgör en enda ekonomisk enhet. Bevisvärdet av dessa indicier beror på samstämmigheten av samtliga indicier och inte vart och ett sett isolerat.

48 Kommissionen anser att förstainstansrätten, i punkterna 172 och 173 i den överklagade domen, har angett att presumtionen om dotterbolagets bristande självständighet inte är ovedersäglig. Kommissionen anser även att talan inte vann bifall på den grund som anfördes vid förstainstansrätten vad gäller tillskrivning av ansvar, på grund av att klagandebolaget, i likhet med vad som framgår av bland annat punkterna 163–165, 167 och 169 i den överklagade domen, endast hade åberopat påståenden utan stöd i bevisningen. Enligt kommissionen medför inte den omständigheten att den krävde ett bevis till stöd för ett enkelt påstående i sig att den aktuella presumtionen blir ovedersäglig.

49 Kommissionen anser att ett innehav av hela eller nästan hela kapitalet i ett dotterbolag endast gör det möjligt att presumera, till dess motsatsen bevisas, att dessa bolag utgör samma företag i den mening som avses i artikel 101.1 FEUF. Klagandebolaget

kan i förevarande fall inte klandra kommissionen för att den ansett att presumtionen inte bröts när klagandebolaget begränsade sig till att komma med påståenden om självständighet som saknar tillräckligt stöd eller argument som saknar relevans för att det ska gå att avgöra huruvida dotterbolaget och moderbolaget utgör en ekonomisk enhet.

50 Vad gäller den i punkt 47 i förevarande dom anförda argumentationen från klagandebolaget, har kommissionen hävdat att klagandebolaget i själva verket förefaller ifrågasätta förstainstansrättens bevisvärdering, något som inte kan tas upp till sakprövning i ett överklagande. Förstainstansrätten har för övrigt prövat indicierna tillsammans. För det fall den inte har kunnat pröva vissa påstådda indicier beror det enligt kommissionen enbart på att dessa indicier inte har haft stöd av någon bevisning.

— Domstolens bedömning

51 I den mån som klagandebolaget genom den första delen av den femte grunden har gjort gällande en förvirring vad gäller kommissionens roller inom området för unionens konkurrenspolitik, kan det konstateras att nämnda bolag försöker ändra föremålet för talan vid förstainstansrätten, i strid med artikel 113.2 i domstolens rättegångsregler. Delgrunden kan således, i enlighet med, i punkt 35 i förevarande dom, angiven rättspraxis, inte tas upp till prövning i detta hänseende.

52 Den första delen av den femte grunden kan emellertid prövas i den del den, oberoende av de slutsatser som dras av denna förvirring, riktar sig mot tillämpningen i den överklagade domen av presumtionen att ett moderbolag som innehar hela eller

nästan hela kapitalet i dess dotterbolag kan hållas ansvarigt för detta dotterbolags överträdelser av unionsbestämmelserna på konkurrensrättens område.

53 Det ska inledningsvis erinras om att enligt fast rättspraxis omfattar begreppet företag varje enhet som bedriver ekonomisk verksamhet, oavsett enhetens rättsliga form och oavsett hur den finansieras. Domstolen har härvid preciserat dels att begreppet företag i detta sammanhang ska förstås som en ekonomisk enhet, även om enheten i juridisk mening består av flera fysiska eller juridiska personer, dels att då en sådan ekonomisk enhet har överträtt konkurrensreglerna ska den, enligt principen om personligt ansvar, ansvara för överträdelsen (se dom av den 20 januari 2011 i mål C-90/09 P, General Química m.fl. mot kommissionen, REU 2011, s. I-1, punkterna 34 och 35 och där angiven rättspraxis, samt av den 29 mars 2011 i de förenade målen C-201/09 P och C-216/09 P, ArcelorMittal Luxembourg mot kommissionen, REU 2011, s. I-2239, punkt 95).

54 Det följer av fast rättspraxis att ett dotterbolags handlande kan tillskrivas moderbolaget, särskilt då dotterbolaget, trots att det är ett fristående rättssubjekt, inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden, utan i huvudsak följer instruktioner som det får av moderbolaget, särskilt med hänsyn till de ekonomiska, organisatoriska och juridiska banden mellan dessa två juridiska enheter (se, domarna i de ovannämnda målen Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 58, samt General Química m.fl. mot kommissionen, punkt 37).

55 I en sådan situation, då moderbolaget och dotterbolaget ingår i samma ekonomiska enhet och således utgör ett och samma företag i den mening som avses i artikel 81 EG, kan kommissionen tillställa moderbolaget ett beslut om åläggande av böter utan att

det krävs att moderbolaget personligen har deltagit i överträdelsen (se domarna i de ovannämnda målen Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 59, samt General Química m.fl. mot kommissionen, punkt 38).

56 Domstolen har i detta hänseende påpekat att i det särskilda fall då ett moderbolag innehar 100 procent av kapitalet i ett dotterbolag som har överträtt unionens konkurrensregler kan detta moderbolag utöva ett avgörande inflytande på dotterbolagets beteende och det föreligger en presumtion, som kan motbevisas, om att moderbolaget faktiskt utövar ett sådant inflytande (nedan kallad presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande) (se, bland annat, dom av den 25 oktober 1983 i mål 107/82, AEG-Telefunken mot kommissionen, REG 1983, s. 3151, punkt 50, svensk specialutgåva, volym 7, s. 287, domarna i de ovannämnda målen Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 60, och General Química m.fl. mot kommissionen, punkt 39, samt i de ovannämnda förenade målen ArcelorMittal Luxembourg mot kommissionen, punkt 97).

57 Under dessa omständigheter är det tillräckligt att kommissionen visar att moderbolaget innehade hela aktiekapitalet i ett dotterbolag för att presumera att moderbolaget faktiskt utövade ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik. Kommissionen kan då hålla moderbolaget solidariskt ansvarigt för betalningen av de böter som dotterbolaget ålagts, såvida inte moderbolaget, på vilket det ankommer att bryta presumtionen, kan bevisa att dotterbolaget agerar självständigt på marknaden (se dom av den 16 november 2000 i mål C- 286/98 P, Stora Kopparbergs Bergslags mot kommissionen, REG 2000, s. I-9925, punkt 29, domen i de ovannämnda målen Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 61, och General Química m.fl. mot kommissionen, punkt 40, samt i de ovannämnda förenade målen ArcelorMittal Luxembourg mot kommissionen, punkt 98).

58 Det framgår även av rättspraxis att samtliga relevanta omständigheter som rör de ekonomiska, organisatoriska och juridiska banden mellan dotterbolaget och dess moderbolag ska beaktas i syfte att fastställa om ett dotterbolag bestämmer sitt marknadsbeteende självständigt. Dessa kan variera från ett fall till ett annat och det kan därför

inte ges någon uttömmande uppräkning (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkterna 73 och 74).

59 Presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande syftar bland annat till att upprätthålla jämvikten mellan betydelsen av dels syftet att tygla beteenden som står i strid med konkurrensreglerna, särskilt artikel 101 FEUF, och förhindra att de upprepas, dels kraven enligt vissa allmänna principer i unionsrätten, såsom bland annat principerna om oskuldspresumtion och ansvar för eget handlande, rättssäkerhetsprincipen samt principen om rätten till försvar, inbegripet principen om parternas likställdhet i processen. Det är, såsom framgår av, i punkt 56 i förevarande dom, angiven rättspraxis, bland annat av detta skäl som den kan motbevisas.

60 Det ska dessutom erinras om att denna presumtion bygger på ett konstaterande att, förutom i rena undantagsfall, ett företag som innehar hela kapitalet i ett dotterbolag mot bakgrund av enbart detta kapitalinnehav kan utöva ett avgörande inflytande på dotterbolagets beteende, samt vidare att svaret på frågan huruvida detta inflytande faktiskt utövas vanligtvis bäst kan sökas i kretsen av företag på vilka presumtionen tillämpas.

61 Om en berörd part under dessa omständigheter skulle kunna bryta nämnda presumtion genom att endast framföra ostyrkta påståenden skulle presumtionen i stort sett förlora sin avsedda verkan.

62 Det framgår vidare av rättspraxis att en presumtion, även om den är svår att motbevisa, är godtagbar så länge som den står i proportion till det legitima mål som eftersträvas, som det finns en möjlighet att lägga fram motbevis och som rätten till

försvar är säkerställd (se, för ett liknande resonemang, dom av den 23 december 2009 i mål C-45/08, Spector Photo Group och Van Raemdonck, REU 2009, s. I-12073, punkterna 43 och 44, samt Europadomstolens dom av den 23 juli 2002 i målet Janosevic mot Sverige, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-VII, §§ 101 och följande punkter).

63 Det framgår av punkterna 46 och 47 i förevarande dom att klagandebolaget i detta fall inte har bestritt lagenligheten av presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande, såsom den framgår av punkterna 56 och 57 i förevarande dom, som sådan. Klagandebolaget har inte heller bestritt att en sådan presumtion är tillämplig vid de aktuella omständigheterna, när ett moderbolag innehar 98 procent av kapitalet i sitt dotterbolag.

64 Klagandebolagets argumentation, såsom den redovisas i punkterna 43–47 i förevarande dom, vilar däremot på påståendet att förstainstansrätten i praktiken har tillämpat en ovedersäglig version av denna presumtion.

65 Tvärtemot vad klagandebolaget har hävdat utgör emellertid förstainstansrättens resonemang i den överklagade domen vad gäller klagandebolagets bevis, sammantaget, inte ett *probatio diabolica*. Såsom det framgår av punkt 58 i förevarande dom ankommer det nämligen på de enheter som önskar bryta presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande att framlägga alla omständigheter rörande ekonomiska, organisatoriska och juridiska förbindelser som förenar dotterbolaget med moderbolaget och som de anser visar att de inte utgör en enda ekonomisk enhet.

66 Den omständigheten att en enhet inte i ett visst fall lägger fram bevis som kan bryta presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande innebär inte att presumtionen inte i något fall kan brytas.

67 Då de invändningar som framställts i den tredje strecksatsen i punkt 44 samt i punkterna 45–47 i förevarande dom i huvudsak avser att förstainstansrättens bedömning av klagandebolagets argument, enbart på grund av förstainstansrättens slutsats – vilken var negativ ur klagandebolagets perspektiv – visar att det är fråga om ett *probatio diabolica*, kan de, under dessa omständigheter, inte godtas.

68 I den mån invändningarna däremot faktiskt syftar till att domstolen ska göra en ny prövning av de faktiska omständigheterna såsom de fastställts av förstainstansrätten, kan de inte prövas på överklagandestadiet. Det framgår nämligen av fast rättspraxis att förstainstansrätten dels är ensam behörig att fastställa de faktiska omständigheterna, utom då det av handlingarna i målet framgår att de fastställda omständigheterna är materiellt oriktiga, dels är ensam behörig att bedöma dessa faktiska omständigheter. Bedömningen av de faktiska omständigheterna utgör därför inte en rättsfråga som domstolen kan pröva i sig inom ramen för ett överklagande, utom då den bevisning som framlagts vid rätten har missuppfattats (se, bland annat, dom av den 23 april 2009 i mål C-425/07 P, AEPI mot kommissionen, REG 2009, s. I-3205, punkt 44, och där angiven rättspraxis).

69 I den mån dessa invändningar däremot skulle kunna tolkas som ett påstående att förstainstansrätten misstog sig avseende omfattningen av dess prövning sammanfaller de med överklagandets fjärde grund och ska följaktligen inte prövas separat inom ramen för den aktuella delen av den femte grunden.

70 Vidare, vad avser den kritik som anges i punkt 44 första strecksatsen i förevarande dom och som innebär att den kapitalandel som moderbolaget innehar i sitt dotterbolag i sig räcker för att utlösa presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande, innebär den omständigheten att det är svårt att frambringa nödvändiga bevis för att presumtionen ska brytas inte i sig att presumtionen faktiskt är ovedersäglig. Detta gäller särskilt då de enheter mot vilka presumtionen görs gällande är bäst lämpade att själva söka denna bevisning inom ramen för den egna verksamheten.

71 Vad gäller den andra omständighet som klagandebolaget har åberopat, vilken anges i punkt 44 andra strecksatsen i förevarande dom, för att visa att den presumtion som tillämpats av förstainstansrätten faktiskt är av ovedersäglig karaktär, ska det erinras om att för det fall förstainstansrätten i punkt 105 in den överklagade domen antas ha funnit att kommissionen har ett sådant utrymme för skönsmässig bedömning som anges i denna strecksats, har ett sådant fastställande eller ett sådant utrymme inte någon betydelse för frågan huruvida den aktuella presumtionen är ovedersäglig. Den anförda argumentationen kan följaktligen inte godtas.

72 Av det anförda följer att talan inte kan vinna bifall såvitt avser den femte grundens första del.

Den femte grundens andra del: Förstainstansrättens ansvarspresumtion, grundad på företagsbegreppet, undanröjer principen om en juridisk persons självständighet

— Parternas argument

73 Klagandebolaget har gjort gällande att den överklagade domen innebär ett åsidosättande av subsidiaritetsprincipen genom att den väsentligt rubbar principen om juridiska personers självständighet, vilken utgör en av de rättsliga grundstenarna i medlemsstaternas bolagsrätt.

74 Enligt klagandebolaget gjorde förstainstansrätten sig skyldig till felaktig rättstillämpning när den fann sig vara fri att besluta att utgå ifrån företaget, för att besluta att varken tillämpa principen om självständighet eller principen om rätten till försvar på den juridiska person som utgör detta företag.

75 Förstainstansrätten gjorde sig dessutom, enligt klagandebolaget, skyldig till ytterligare ett fall av felaktig rättstillämpning när den slog fast att det var överflödigt att kräva att kommissionen i sitt beslut skulle ange konkreta indicier på att dotterbolaget saknade möjlighet att agera självständigt på marknaden.

76 Kommissionen har gjort gällande att subsidiaritetsprincipen inte åberopades vid förstainstansrätten, med följd att ett åsidosättande av denna princip utgör en ny grund som inte kan prövas på överklagandestadiet. Vad gäller sakfrågan är nämnda princip under alla omständigheter inte tillämplig, eftersom Europeiska unionen har exklusiv befogenhet på det aktuella området.

77 Begreppet företag i konkurrensrättslig mening är dessutom ett självständigt begrepp i unionsrätten. Ett företags självständighet är för övrigt inte oförenlig med presumtionen enligt rättspraxis avseende moderbolags faktiska kontroll över vissa av sina dotterbolag.

— Domstolens bedömning

78 Då den aktuella delgrunden avser åsidosättande av subsidiaritetsprincipen kan den, i enlighet med den rättspraxis som anges i punkt 35 i förevarande dom, inte tas upp till sakprövning.

79 Den invändning som anges i punkt 74 i förevarande dom kan vidare inte prövas, eftersom den avser ett övervägande som förstainstansrätten inte uttryckt, eller låtit förstå, i den överklagade domen.

80 Vad gäller det argument som anges i punkt 75 i förevarande dom framgår det av punkterna 56 och 57 i densamma att kommissionen inte, för att tillämpa presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande i ett visst fall, är skyldig att framlägga ytterligare indicier utöver de bevis som gör att presumtionen ska tillämpas (se även, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 62). Förstainstansrätten gjorde sig således inte skyldig till felaktig rättstillämpning när den inte, oberoende av de omständigheter som avsåg tillämpningen av den aktuella presumtionen, krävde ytterligare konkreta indicier på att dotterbolaget saknade möjlighet att agera självständigt på marknaden.

81 Vad gäller det argument som anges i nämnda punkt 75 och som innebär kritik mot att förstainstansrätten inte invänt mot bristande motivering i det omtvistade beslutet med avseende på klagandebolaget, överlappar detta argument den tredje grunden, varför det inte ska prövas inom ramen för förevarande del av den femte grunden.

82 Talan kan således inte vinna bifall såvitt avser den femte grundens andra del.

Den femte grundens tredje del: Kommissionens utrymme för skönsmässig bedömning vid tillämpningen av presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande innebar ett åsidosättande av legalitetsprincipen och rättssäkerhetsprincipen

— Parternas argument

83 Klagandebolaget har gjort gällande att den överklagade domen innebar ett åsidosättande av kravet på att bestämmelser ska vara tydliga och kravet på förutsägbarhet, såsom de framgår av såväl legalitetsprincipen som rättssäkerhetsprincipen. Det framgår

enligt klagandebolaget av punkterna 97, 152, 167, 186 och 194 i den överklagade domen att förstainstansrätten funnit att det finns två system för ansvar vad gäller överträdelser av konkurrensrätten. Enligt det första hålls moderbolag ansvariga för direkt medverkan i en överträdelse av konkurrensrätten i egenskap av medskyldiga, då en sådan medverkan utgör ett ”uttryck för dess egen vilja”. Det andra innebär att moderbolag hålls ansvariga i egenskap av medskyldiga till överträdelser som dotterbolag, vilka de äger till 100 procent, gör sig skyldiga till, utan att det krävs något faktiskt agerande från moderbolagets sida. Det senare utgör ett ansvar för annans handlande.

84 För det fall en sådan ordning med ansvar för annans handlande skulle föreligga enligt unionens konkurrensrätt, vilket inte är fallet, skulle den enligt klagandebolaget behöva definieras och tillämpas av institutionerna på ett tydligt och oföränderligt sätt. Det utrymme för skönsmässig bedömning som förstainstansrätten i punkt 105 i den överklagade domen slagit fast att kommissionen har är emellertid oförenligt med detta krav på tydlighet och oföränderlighet.

85 Klagandebolaget har i detta avseende pekat ut det som det betecknat som dubbel sammanblandning från förstainstansrättens sida, i punkt 213 i den överklagade domen, mellan, för det första, ett moderbolags ansvar för överträdelsen och dess ansvar för att erlägga bötesbeloppet, och för det andra, moderbolagets ansvar för överträdelsen och fastställande av bötesbeloppet, i den mån förstainstansrätten funnit att kommissionens påstådda utrymme för skönsmässig bedömning för att tillskriva ansvar berättigas av utrymmet för skönsmässig bedömning vad gäller böter.

86 Kommissionen anser att förstainstansrätten i den överklagade domen inte gett den något utrymme för skönsmässig bedömning vad gäller frågan huruvida villkoren för att ett moderbolag ska kunna hållas ansvarigt för en överträdelse är uppfyllda. Utrymmet för skönsmässig bedömning uppkommer först när kommissionen kan tillskriva flera företag i en koncern ansvar för en överträdelse och väljer att hålla samtliga eller enbart vissa ansvariga.

— Domstolens bedömning

87 Tvärtemot vad klagandebolaget har gjort gällande i såväl den aktuella delen av den femte grunden som i den första grunden i överklagandet, har förstainstansrätten inte slagit fast, i punkterna 97, 152, 167, 186 och 194 i den överklagade domen, att det finns ett system för ansvar för annans handlande.

88 Det ska erinras om, i likhet med vad förstainstansrätten i huvudsak angav i punkterna 97, 152, 167 och 186 i den överklagade domen samt vad som även följer av punkterna 53–55 i förevarande dom, att när moderbolag och dotterbolag utgör ett och samma företag i den mening som avses i artikel 101 FEUF är det inte nödvändigtvis anstiftan till överträdelsen i relationen mellan moderbolaget och dotterbolaget, eller, i än mindre grad, den omständigheten att moderbolaget kan tillskrivas ansvar för dotterbolagets överträdelser, som medför att kommissionen kan rikta ett beslut om påförande av böter till moderbolaget, utan den omständigheten att de båda företagen utgör ett enda företag i den mening som avses i artikel 101 FEUF.

89 Det framgår vidare av punkt 105 i den överklagade domen att förstainstansrätten i än mindre grad funnit att ”kommissionen har ett utrymme för skönsmässig bedömning när den tillskriver ett företag ansvar för ett annat företags överträdelser”, vilket klagandebolaget kritiserat genom sin argumentation i punkt 84 i förevarande dom. I punkt 105 i den överklagade domen angav nämligen förstainstansrätten i allt väsentligt att formuleringen i skäl 260 i det omtvistade beslutet enbart syftade till att motbevisa argumentet att moderbolaget inte tillskrivits ansvar för dotterbolagets handlande i de tidigare beslut som riktats till Atofina. Förstainstansrätten slog endast fast att kommissionen inte ansett sig ha ett utrymme för skönsmässig bedömning på det sätt som klagandebolaget gjorde gällande, och tvärtemot vad klagandebolaget har gjort gällande genom förevarande del av den femte grunden slog den inte fast att det skulle finnas ett ”system med ansvar för annans handlande” inom unionens konkurrensrätt.

90 De argument som redovisats i punkterna 83 och 84 i förevarande dom vilar således på felaktiga grunder och kan inte godtas.

91 Även om den invändning som återgetts i punkt 85 i förevarande dom inte kan förkastas på grund av att den är oklar, ska den följaktligen under alla omständigheter likaså underkännas, eftersom den sammanfaller med de argument som redovisats i punkterna 83 och 84 i förevarande dom.

92 Talan kan följaktligen inte vinna bifall såvitt avser den femte grundens tredje del.

Den femte grundens fjärde del: Ansvarspresumtionen innebär ett åsidosättande av principen om likabehandling

Parternas argument

93 Klagandebolaget har gjort gällande att principen om likabehandling har åsidosatts, eftersom förstainstansrätten fann att klagandebolaget och de övriga moderbolag som avses i det omtvistade beslutet behandlats på samma sätt.

94 Enligt kommissionen medför inte endast den omständigheten – att det i det omtvistade beslutet, utöver presumtionen att moderbolaget har ett bestämmande inflytande

över sina till 100 procent ägda dotterbolag, angetts ytterligare indicier som talar mot moderbolaget i Akzo Nobelkoncernen – att kommissionen eller förstainstansrätten har diskriminerat klagandebolaget. Det betyder endast att de indicier som medförde att Akzo Nobel tillskrevs ansvar för en överträdelse var starkare, utan att detta innebär att de omständigheter som gjorde det möjligt att tillskriva klagandebolaget ansvar för Atofinas rättsstridiga handlande var otillräckliga.

— Domstolens bedömning

95 Såsom angetts i punkt 63 i förevarande dom har klagandebolaget inte bestritt att den presumtion om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande som anges i punkterna 56 och 57 i förevarande dom som sådan skulle vara lagenlig och inte heller att en sådan presumtion kan tillämpas i de fall då moderbolaget innehar 98 procent av kapitalet i sitt dotterbolag.

96 Det framgår emellertid av punkterna 56, 57 och 80 i förevarande dom att det för att presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande ska kunna användas inte krävs ytterligare indicier avseende det faktiska utövandet av avgörande inflytande från moderbolagets sida (se även, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen, punkt 62).

97 Mot denna bakgrund utgör inte enbart den omständigheten att kommissionen hade tillgång till sådana indicier vad gäller vissa moderbolag, men inte vad gäller andra, och att dessa redovisats i det omtvistade beslutet, ett rättsligt fel som förstainstansrätten hade varit skyldig att slå fast i den överklagade domen.

98 Härav följer att den femte grundens fjärde del inte kan godtas och att talan inte kan vinna bifall såvitt avser denna grund i dess helhet.

Den andra grunden: Åsidosättande av rätten till försvar till följd av en felaktig tolkning av principerna om skälighet och om parternas likställdhet i processen

99 Klagandebolaget har genom sin andra grund gjort gällande att punkt 64 i den överklagade domen innebär att förstainstansrätten gjorde sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att åsidosätta principen om parternas likställdhet i processen. Såsom uttryckligen framgår av själva överklagandet ansluter denna grund till den invändning som gjordes inom ramen för den första grunden, vilken anges i punkt 32 första strecksatsen i förevarande dom.

100 Den andra grunden består av två delar, vilka ska prövas tillsammans.

Parternas argument

101 Grundens första del avser åsidosättande av klagandebolagets rätt till försvar från det allra första skedet av förfarandet.

102 Enligt Elf Aquitaine tillerkände inte förstainstansrätten, med avseende på klagandebolagets rätt till försvar, den inledande undersökning som gjordes innan meddelandet om invändningar skickades något som helst värde. Klagandebolaget har kritiserat förstainstansrätten för att den funnit att principen om parternas likställdhet i processen hade iakttagits trots att klagandebolaget informerades om de misstankar som riktades mot bolaget för första gången i samband med meddelandet om invändningar.

103 Ett sådant åsidosättande av klagandebolagets rätt till försvar under det administrativa förfarandets allra första del kan inte godtas, av tre skäl:

— För det första medför den repressiva karaktären hos de sanktioner som följer av en tillämpning av artikel 101 FEUF att förstainstansrätten inte kunde slå fast att det var tillräckligt att garantierna i artikel 6 i Europakonventionen var tillämpliga från och med att meddelandet om invändningar skickades, och inte under den inledande fasen av undersökningen.

— Rätten att bli informerad och att yttra sig från början av en undersökning förstärks vidare enligt klagandebolaget, då detta bolag inte var inblandat i överträdelsen och fick kännedom om densamma först när den hade begåtts.

— Klagandebolaget hade slutligen, eftersom det inte informerats om undersökningen och inte fått kännedom om misstankarna mot sig förrän i samband med meddelandet om invändningar, inte varit i stånd att vidta nödvändiga åtgärder för att på ett lämpligt sätt förbereda sitt försvar. Förstainstansrätten har inte besvarat klagandebolagets argument i detta avseende, såsom de framförts i den muntliga framställan, vilka innebar att klagandebolaget hade kunnat låta möjliga bevis avseende dotterbolagets självständighet förstöras under de fyra år som föregick meddelandet om invändningar, vilket oåterkalleligen påverkat dess rätt till försvar.

104 Kommissionen har gjort gällande att, eftersom den inte riktade undersökningen mot klagandebolaget, den inte var skyldig att meddela detta sina misstankar redan under den inledande undersökningen.

105 Kommissionen har vidare särskilt hävdat att det under alla omständigheter, även om det skulle visa sig att den påstådda oegentlighet som klagandebolaget har gjort gällande ägde rum, är nödvändigt att pröva huruvida en sådan oegentlighet faktiskt har kunnat påverka klagandebolagets rätt till försvar under det omtvistade förfarandet. Klagandebolagets möjligheter att bryta den aktuella presumtionen eller att hävda att denna presumtion inte ska äga tillämpning har emellertid inte på något sätt påverkats av den omständigheten att det var först då meddelandet om invändningar mottogs som klagandebolaget fick kännedom om de misstankar som riktades mot bolaget. Enligt kommissionen anfördes den påstådda förlusten av bevis på dess dotterbolags självständighet först under förhandlingen, vilket medför att argument avseende denna omständighet inte kan prövas. Dessutom har ett sådant påstående inte stöd av några indicier.

106 Den andra grundens andra del avser den omständigheten att förstainstansrätten inte fann att det var nödvändigt med en opartisk undersökning.

107 Klagandebolaget har hävdat att förstainstansrätten fann att det inte ens är nödvändigt att kommissionen bedriver en inledande undersökning på ett opartiskt sätt.

108 Detta kan enligt klagandebolaget inte godtas, eftersom en opartisk undersökning är ett nödvändigt första steg för att kommissionen, i förekommande fall, ska kunna vidta rättsliga åtgärder, såsom ett meddelande om invändningar.

109 Förstainstansrätten har enligt klagandebolaget dessutom, genom att inte slå fast att en sådan undersökning är nödvändig, åsidosatt kravet på att en undersökning ska vara opartisk, vilket är nödvändigt bland annat enligt principen om parternas likställdhet i processen. Genom sin inställning har förstainstansrätten, i strid med rätten till en rättvis rättegång och likhetsprincipen, avhänt sig all oberoende kontroll av undersökningen. Enligt klagandebolaget beror frånvaron av en sådan prövning av kommissionens undersökning från förstainstansrättens sida på att den sistnämnda godtog att kommissionen tillämpade en ansvarspresumtion i förhållande till klagandebolaget

redan från början av undersökningen, det vill säga från den tidpunkt då överträdelsen anmäldes för första gången till kommissionen.

110 Klagandebolaget har gjort gällande att undersökningen avseende detta bolag med nödvändighet måste vara partisk, eftersom tre separata funktioner, nämligen undersökning, rättsliga åtgärder och beslut, samlas inom kommissionens generaldirektorat för konkurrens. Enligt klagandebolaget kan en sådan sammanblandning av befogenheter inom kommissionen inte godtas, mot bakgrund av den klart repressiva karaktär som kännetecknar de sanktioner som följer av en tillämpning av artikel 101 FEUF.

111 Kommissionen är för sin del av uppfattningen att klagandebolaget inte visat att förstainstansrätten nekat att pröva huruvida dess undersökning varit opartisk. Vad avser klagandebolagets argument avseende koncentrationen av befogenheter inom kommissionen (se punkt 110 i förevarande dom), har kommissionen i första hand gjort gällande att det inte kan tas upp till prövning och i andra hand att det under alla omständigheter saknar grund.

Domstolens bedömning

112 Enligt fast rättspraxis, och såsom det bekräftas i artikel 6.3 FEU, utgör de grundläggande rättigheterna en integrerad del av de allmänna rättsprinciper vilkas iakttagande domstolen ska säkerställa. Domstolen har således upprepade gånger slagit fast att iakttagandet av rätten till försvar i handläggningen av administrativa förfaranden som rör konkurrenspolitik utgör en allmän princip i unionsrätten (se, bland annat, dom

av den 3 september 2009 i mål C-534/07 P, Prym och Prym Consumer mot kommissionen, REG 2009, s. I-7415, punkt 26 samt där angiven rättspraxis).

113 Vad avser förfarandet enligt artikel 81 EG framgår av rättspraxis att det administrativa förfarandet vid kommissionen sönderfaller i två särskilda och på varandra följande skeden som vart och ett har en egen intern logik, nämligen förundersökningsskedet och det kontradiktoriska skedet. Förundersökningsskedet omfattar tiden fram till meddelandet om invändningar och är avsett att ge kommissionen möjlighet att inhämta relevanta omständigheter till stöd för huruvida konkurrensreglerna har överträtts eller ej och ta en första ställning till vilken inriktning och fortsättning förfarandet ska ges. Det kontradiktoriska skedet som i sin tur omfattar tiden från meddelandet om invändningar till antagandet av det slutliga beslutet ska däremot göra det möjligt för kommissionen att slutgiltigt ta ställning till den påtalade överträdelsen (se, bland annat, för ett liknande resonemang, dom av den 15 oktober 2002 i de förenade målen C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P och C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen, REG 2002, s. I-8375, punkterna 181–183, samt domen i det ovannämnda målet Prym och Prym Consumer mot kommissionen, punkt 27).

114 Vad gäller förundersökningsskedet har domstolen slagit fast att det inleds den dag kommissionen, vid utövandet av den behörighet som den har getts av unionslagstiftaren, vidtar åtgärder som innebär anklagelser om att en överträdelse har skett och som får väsentliga följder för de misstänkta företagens situation (se domen i de ovannämnda förenade målen Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen, punkt 182, och dom av den 21 september 2006 i mål C-105/04 P, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied mot kommissionen, REG 2006, s. I-8725, punkt 38).

115 Det är först vid inledningen av det kontradiktoriska skedet som den berörda enheten informeras, genom meddelandet om invändningar, om alla väsentliga omständigheter som kommissionen grundar sig på i detta skede av förfarandet. Det är följaktligen endast efter att meddelandet om invändningar har skickats som det berörda företaget fullt ut kan göra gällande sin rätt till försvar (se, för ett liknande resonemang, domen i de ovannämnda förenade målen Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen, punkterna 315 och 316, det ovannämnda målet Nederlandse Federatieve

Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied mot kommissionen, punkt 47, samt dom av den 25 januari 2007 i mål C-407/04 P, Dalmine mot kommissionen, REG 2007, s. I-829, punkt 59).

116 Kommissionens utredningsåtgärder under förundersökningsskedet, särskilt undersökningsåtgärder och begäran om upplysningar, kan i vissa fall, till följd av sin karaktär, innebära att en överträdelse av unionens konkurrensregler påtalas, och dessa åtgärder kan få väsentliga följder för de berörda enheternas situation.

117 Det är således nödvändigt att hindra att rätten till försvar undergrävs på ett oåterkalleligt sätt under detta skede av undersökningen, eftersom vidtagna utredningsåtgärder kan ha en avgörande betydelse för införskaffandet av bevis för ett företags rättsstridiga handlande för att fastställa företagets ansvar (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 september 1989 i de förenade målen 46/87 och 227/88, Hoechst mot kommissionen, REG 1989, s. 2859, svensk specialutgåva, volym 10, s. 133, punkt 15, samt av den 7 januari 2004 i de förenade målen C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P och C-219/00 P, Aalborg Portland m.fl. mot kommissionen, REG 2004, s. I-123, punkt 63).

118 Vad således gäller iakttagande av en rimlig tidsfrist har domstolen slagit fast att bedömningen av orsaken till eventuella hinder mot att rätten till försvar utövas effektivt inte ska begränsas till det kontradiktoriska skedet av det administrativa förfarandet, utan omfatta hela detta förfarande och avse hela den tid då detta förfarande pågår (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied mot kommissionen, punkterna 49 och 50, samt dom av den 21 september 2006 i mål C-113/04 P, Technische Unie mot kommissionen, REG 2006, s. I-8831, punkterna 54 och 55).

119 Liknande överväganden gör sig gällande avseende frågan huruvida och i vilken omfattning kommissionen från och med förundersökningsskedet är skyldig att lämna det berörda företaget vissa upplysningar om föremålet för och ändamålet med utredningen som gör det möjligt för företaget att upprätthålla ett effektivt försvar under det kontradiktoriska skedet.

120 Detta innebär emellertid inte att kommissionen, redan innan den vidtar den första åtgärden mot en viss enhet, är skyldig att under alla omständigheter informera denna enhet om möjligheten att utredningsåtgärder kan komma att vidtas eller att rättsliga åtgärder med grund i unionens konkurrensrätt kan komma i fråga, särkilt inte om effektiviteten i kommissionens undersökning otillbörligen kunde komma att äventyras (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Dalmine mot kommissionen, punkt 60).

121 Domstolen har dessutom redan slagit fast att principen om personligt ansvar inte utgör något hinder för att kommissionen först överväger att vidta sanktionsåtgärder mot ett företag som gjort sig skyldigt till en överträdelse, innan den undersöker huruvida överträdelsen eventuellt kan tillskrivas moderbolaget (se, dom av den 24 september 2009 i de förenade målen C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P och C-137/07 P, Erste Group Bank m.fl. mot kommissionen, REG 2009, s. I-8681, punkt 82).

122 I den mån som adressaten till meddelandet om invändningar har möjlighet att under det kontradiktoriska skedet av det administrativa förfarandet på ett ändamålsenligt sätt göra sin ståndpunkt känd, vad gäller riktigheten och relevansen av de omständigheter som kommissionen gjorde gällande i meddelandet om invändningar, är kommissionen således, tvärtemot vad klagandebolaget har hävdat, i princip inte skyldig att vidta en utredningsåtgärd mot denna adressat innan den skickar meddelandet om invändningar.

123 De argument som anges i punkterna 109 och 110 i förevarande dom kan inte påverka denna slutsats i detta fall.

124 Det argument som anges i punkt 110 i förevarande dom kan nämligen inte prövas, av samma skäl som anges i punkterna 35 och 51 i förevarande dom.

125 Detsamma gäller de argument som anges i punkt 109 i förevarande dom. Det framgår visserligen av handlingarna i målet vid förstainstansrätten att klagandebolaget vid denna gjorde gällande att inga inledande utredningsåtgärder vidtagits med avseende på klagandebolaget. Av handlingarna framgår emellertid inte att detta bolag yrkat att förstainstansrätten skulle slå fast denna påstått opartiska hantering av ärendet från kommissionens sida eller nämnda utredningsåtgärd som sådan.

126 Härav följer att argumenten i punkt 109 i förevarande dom inte kan tas upp till prövning, med hänvisning till, i punkt 35 i förevarande dom, angiven rättspraxis.

127 Vad avser det argument som anges i punkt 103 första strecksatsen i förevarande dom är det tillräckligt att erinra om att det rör ett övervägande som förstainstansrätten inte uttryckt eller låtit förstå i den överklagade domen. Det kan således inte tas upp till prövning.

128 När det vidare gäller de argument som anges i punkt 103 andra strecksatsen i förevarande dom så framgår det av punkterna 88 och 121 i densamma att personligt ansvar inte utgör något hinder för att kommissionen, efter att i ett första steg ha avsett att vidta sanktionsåtgärder mot ett företag som gjort sig skyldigt till en överträdelse av konkurrensreglerna, undersöker huruvida överträdelsen eventuellt kan tillskrivas moderbolaget.

129 Vad slutligen avser de argument som anges i punkt 103 tredje strecksatsen i förevarande dom är det – även om det skulle antas att de, trots i punkt 35 i förevarande dom angiven rättspraxis, skulle kunna tas upp till sakprövning som en under förhandlingen vid förstainstansrätten gjord utvidgning av en grund som angetts i ansökan i första instans – endast fråga om enkla påståenden som inte stöds av några konkreta omständigheter.

130 Dessa allmänna, abstrakta och icke detaljerade argument kan slutligen inte visa att det i det aktuella fallet skett ett åsidosättande av rätten till försvar, vilket ska prövas mot bakgrund av de särskilda omständigheterna i varje enskilt fall (se, analogt, domen in det ovannämnda målet Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied mot kommissionen, punkterna 52–61).

131 Av det ovan anförda följer att talan inte kan vinna bifall såvitt avser den andra grunden.

Den tredje grunden: Felaktig rättstillämpning vad gäller motiveringsskyldigheten

Den tredje grundens första del, avseende felaktig rättstillämpning vad gäller begreppet motivering och det förhållandet att de av förstainstansrätten fastställda omständigheterna är materiellt oriktiga, i den mån förstainstansrätten fann att den kortfattade motiveringen i det omtvistade beslutet var tillräcklig

Parternas argument

132 Klagandebolaget har med den tredje grundens första del gjort gällande att förstainstansrätten felaktigt grundade sig på en oriktig uppfattning om motiveringsskyldigheten.

133 Elf Aquitaine anser att förstainstansrätten borde ha funnit att motiveringen i det omtvistade beslutet med avseende på att detta bolag tillskrevs ansvar för den aktuella överträdelsen inte var tillräcklig för att den skulle kunna avgöra huruvida beslutet var välgrundat eller om det eventuell var behäftat med materiella fel eller formfel.

134 Det är enligt klagandebolaget, och tvärtemot vad förstainstansrätten slog fast i punkterna 81, 82 och 89 i den överklagade domen, inte tillräckligt att bolaget av det omtvistade beslutet i det aktuella fallet endast kan förstå att kommissionen lagt klagandebolaget till last att utöva ett avgörande inflytande över Atofinas affärsverksamhet. Det omtvistade beslutet utgjorde tvärtom inte, i motsats till meddelandet om invändningar, en förberedande rättsakt, varför motiveringen till beslutet skulle ha varit tillräckligt noggrann för att det dels skulle vara möjligt för klagandebolaget att få kännedom om skälen till beslutet och kunna utvärdera argumentationen i beslutet för att kunna avgöra huruvida talan skulle väckas eller ej, dels vara möjligt för förstainstansrätten att utföra sin laglighetsprövning, för det fall talan mot det omtvistade beslutet skulle väckas vid förstainstansrätten.

135 Enligt Elf Aquitaine skulle denna motivering ha varit än mer detaljerad, eftersom: i) klagandebolaget inte hade underrättats om de rättsliga åtgärder som vidtogs mot detsamma innan det mottog meddelandet om invändningar, ii) dessa åtgärder grundade sig enbart på en ansvarpresumtion som inte har stöd i några som helst faktiska omständigheter och som visade sig vara omöjlig att bryta, iii) kommissionen hade avvikit från sin vanliga beslutspraxis, och iv) det omtvistade beslutet medförde att flera av klagandebolagets grundläggande rättigheter åsidosattes.

136 Vad gäller det tredje argumentet i föregående punkt, iii), i denna dom, har klagandebolaget särskilt gjort gällande att kommissionen, i skäl 574 i sammanfattningen av sitt beslut av den 1 oktober 2008 om ett förfarande enligt artikel 81 i fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen och artikel 53 i EES-avtalet (Ärende COMP/C.39181 – Ljusmassa) (sammanfattning publicerad i EUT C 295, 2009, s. 17), medgett att det omtvistade beslutet utgör en avvikelse från dess tidigare beslutspraxis,

bland annat vad avser klagandebolaget. Klagandebolaget har i detta avseende även hänvisat till beslutet om organiska peroxider (nämnt i punkt 22 i förevarande dom), i vilket det, under omständigheter som var mycket likartade de här aktuella, inte fick motta någon anmärkning avseende dess dotterbolag Atofinas otillåtna samverkan.

137 Elf Aquitaine har vidare gjort gällande att förstainstansrättens konstaterande, att motiveringen i det omtvistade beslutet var tillräcklig, bygger på fastställda omständigheter som är materiellt oriktiga, eftersom motiveringen inte endast är kortfattad utan, enligt klagandebolaget, även otillräcklig eller helt obefintlig.

138 Det omtvistade beslutet innehåller inga svar på vissa särskilda argument som framfördes till följd av meddelandet om invändningar.

139 Kommissionen begränsade sig vidare i det omtvistade beslutet till att i ett sammanhang och utan förklaring avfärda klagandebolagets övriga argument, på ett allmänt hållet sätt och utan åtskillnad. Kommissionen angav exempelvis inte vilka av de handlingar som ingetts till den som, enligt kommissionen, ”endast gav en allmän översikt av företagets affärsverksamhet”.

140 Enligt klagandebolaget borde förstainstansrätten därför ha ogiltigförklarat det omtvistade beslutet på grund av bristande motivering.

141 Kommissionen anser för det första att förevarande grund inte kan tas upp till prövning, eftersom det däri inte på ett tydligt sätt anges vilka delar av den överklagade domen som kritiseras eller vilka rättsliga argument som åberopas till stöd för grunden.

142 Kommissionen har vidare hävdat att rättspraxis och kommissionens beslutspraxis avseende moderbolags ansvar var väl kända från början av det förfarande som utmynnade i det omtvistade beslutet.

143 Även om det inte förefaller vara några betydande objektiva skillnader med avseende på de relevanta omständigheterna mellan det förfarande som mynnade ut i det omtvistade beslutet och det som låg till grund för beslutet om organiska peroxider kan, enligt kommissionen, skillnaden i dess synsätt i det omtvistade beslutet förklaras dels av den omständigheten att förstainstansrättens dom av den 30 september 2003 i mål T-202/01, Michelin mot kommissionen (REG 2003, s. II-4071), meddelades mellan den tidpunkt då meddelandet om invändningar skickades i det förfarande som ledde till beslutet om organiska peroxider och tidpunkten för meddelandet om invändningar vad gäller det omtvistade beslutet, dels av en förändring av kommissionens synsätt kring åren 2002 och 2003.

Domstolens bedömning

144 Enligt fast rättspraxis framgår det av artikel 256 FEUF, artikel 58 första stycket i Europeiska unionens domstols stadga och artikel 112.1 c i domstolens rättegångsregler att det i ett överklagande klart ska anges på vilka punkter den dom som det yrkas upphävande av ifrågasätts samt de rättsliga grunder som särskilt åberopas till stöd för detta yrkande (se, bland annat, dom av den 1 juli 2010 i mål C-407/08 P, Knauf Gips mot kommissionen, REU 2010, s. I-6375, punkt 43 och där angiven rättspraxis).

145 Tvärtemot vad kommissionen har påstått i punkt 141 i förevarande dom uppfyller den aktuella grunden kraven i nämnda rättspraxis och kan tas upp till sakprövning.

146 I sak ska det inledningsvis erinras om att den motiveringsskyldighet som föreskrivs i artikel 253 EG utgör en väsentlig formföreskrift som ska särskiljas från frågan huruvida motiveringen är hållbar, vilken ska hänföras till frågan huruvida den omtvistade rättsakten är lagenlig i materiellt hänseende (se dom av den 2 april 1998 i mål C-367/95 P, kommissionen mot Sytraval och Brink's France, REG 1998, s. I-1719, punkt 67, samt av den 22 mars 2001 i mål C-17/99, Frankrike mot kommissionen, REG 2001, s. I-2481, punkt 35).

147 Den motivering som krävs enligt artikel 253 EG ska mot denna bakgrund vara anpassad till rättsaktens beskaffenhet och det ska klart och tydligt framgå av denna hur den institution som har antagit rättsakten har resonerat, så att de som berörs därav kan få kännedom om skälen för den vidtagna åtgärden och så att domstolen ges möjlighet att utföra sin prövning (se domarna i de ovannämnda målen, Frankrike mot kommissionen, punkt 35 och Deutsche Telekom mot kommissionen, punkt 130).

148 Det framgår således av fast rättspraxis att skyldigheten att motivera ett individuellt beslut har till syfte, utöver att göra det möjligt för domstolen att pröva beslutets lagenlighet, att ge den berörde de upplysningar som är nödvändiga för att denne ska kunna bedöma om beslutet eventuellt är behäftat med ett sådant fel att det är möjligt att ifrågasätta dess giltighet (se, bland annat, för ett liknande resonemang, dom av den 2 oktober 2003 i mål C-199/99 P, Corus UK mot kommissionen, punkt 145, samt av den 28 juni 2005 i de förenade målen C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P och C-213/02 P, Dansk Rørindustri m.fl. mot kommissionen, REG 2005, s. I-5425, punkt 462).

149 Den berörde ska följaktligen i princip underrättas om skälen för beslutet samtidigt som den mottar det beslut som går denne emot. En bristfällig motivering kan inte rättas till genom att den berörde underrättas om skälen för beslutet under förfarandet vid unionsdomstolen (se dom av den 26 november 1981 i mål 195/80, Michel mot parlamentet, REG 1981, s. 2861, punkt 22, av den 26 september 2002 i mål C-351/98, Spanien mot kommissionen, REG 2002, s. I-8031, punkt 84, av den 29 april 2004 i de förenade målen C-199/01 P och C-200/01 P, IPK-München och kommissionen, REG 2004, s. I-4627, punkt 66, samt domen i de ovannämnda förenade målen Dansk Rørindustri m.fl. mot kommissionen, punkt 463).

150 Frågan huruvida kravet på motivering är uppfyllt ska enligt fast rättspraxis bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, särskilt rättsaktens innehåll, de anförda skälen och det intresse av att få förklaringar som de vilka rättsakten är riktad till, eller andra personer som direkt eller personligen berörs av den, kan ha. Det krävs dock inte att alla relevanta faktiska och rättsliga omständigheter anges i motiveringen, eftersom bedömningen av om motiveringen av ett beslut uppfyller kraven i artikel 253 EG inte ska ske endast utifrån rättsaktens ordalydelse utan även utifrån sammanhanget och samtliga rättsregler på det ifrågavarande området (se, bland annat, domen i det ovannämnda målet kommissionen mot Sytraval och Brink's France, punkt 63, dom av den 10 juli 2008 i mål C-413/06 P, Bertelsmann och Sony Corporation of America mot Impala, REG 2008, s. I-4951, punkterna 166 och 178, samt domen i det ovannämnda målet Deutsche Telekom mot kommissionen, punkt 131).

151 Det framgår även av rättspraxis att motiveringen till en rättsakt emellertid ska vara logisk och särskilt inte innehålla motsägelser som kan hindra förståelsen av de skäl som ligger bakom rättsakten (se, analogt, domen i det ovannämnda målet Bertelsmann och Sony Corporation of America mot Impala, punkt 169 samt där angiven rättspraxis).

152 När, som i nu aktuellt fall, ett beslut om tillämpning av unionens konkurrensregler riktar sig till flera personer och berör frågan om vilka företag som ska hållas ansvariga för den konstaterade överträdelsen, ska beslutet innehålla en tillräcklig motivering i förhållande till var och en av dessa personer, i synnerhet i förhållande till dem som enligt beslutet ska bära ansvaret för överträdelsen. Vad beträffar ett moderbolag som hålls ansvarigt för dotterbolagets rättsstridiga beteende, ska ett sådant beslut i princip innehålla en utförlig redogörelse för skälen till att förstnämnda bolag tillskrivs överträdelsen (se, analogt, dom av den 2 oktober 2003 i mål C-196/99 P, Aristrain mot kommissionen, REG 2003, s. I-11005, punkterna 93–101).

153 När det närmare bestämt gäller ett kommissionsbeslut som med avseende på vissa mottagare enbart stöder sig på presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande är kommissionen under alla omständigheter – för att inte presumtionen

i praktiken ska bli ovedersäglig – skyldig att för dessa adressater på ett ändamålsenligt sätt ange skälen till varför de faktiska och rättsliga omständigheter som åberopats inte är tillräckliga för att bryta denna presumtion. Skyldigheten för kommissionen att motivera sina beslut i detta avseende följer bland annat av att nämnda presumtion är motbevisbar, och berörda personer måste för att bryta den frambringa bevis avseende de ekonomiska, organisatoriska och juridiska banden mellan berörda företag.

154 Det ska erinras om att kommissionen likväl inte är skyldig att i ett sådant sammanhang ta ställning till omständigheter som uppenbarligen är irrelevanta, betydelselösa eller klart underordnade (se, analogt, domen i det ovannämnda målet kommissionen mot Sytraval och Brink's France, punkt 64, dom av den 1 juli 2008 i de förenade målen C-341/06 P och C-342/06 P, Chronopost och La Poste mot UFEX m.fl., REG 2008, s. I-4777, punkt 89, samt domen i det ovannämnda målet Bertelsmann och Sony Corporation of America mot Impala, punkt 167).

155 Det följer dessutom av rättspraxis att ett kommissionsbeslut som ligger i linje med fast beslutspraxis får ges en summarisk motivering, med hänvisning till denna praxis. Om kommissionen i beslutet däremot går längre än i sina tidigare beslut åligger det den att på ett uttryckligt sätt utveckla sitt resonemang (se, bland annat, dom av den 26 november 1975 i mål 73/74, Groupement des fabricants de papiers peints de Belgique m.fl. mot kommissionen, REG 1975, s. 1491, punkt 31, svensk specialutgåva, volym 2, s. 525, samt av den 11 december 2008 i mål C-295/07 P, kommissionen mot Département du Loiret, REG 2008, s. I-9363, punkt 44).

156 Klagandebolaget har genom den aktuella delen av den tredje grunden hävdat att förstainstansrätten borde ha slagit fast att det omtvistade beslutet var otillräckligt motiverat med avseende på klagandebolaget.

157 Såsom framgår av punkt 87 i den överklagade domen och handlingarna i målet vid förstainstansrätten, angav kommissionen i skäl 257 i det omtvistade beslutet kortfattat de argument som klagandebolaget hade framfört i sitt svar på meddelandet om

invändningar för att bryta presumtionen. Kommissionens ställningstagande vad gäller dessa omständigheter finns i skälen 258–261 i det omtvistade beslutet.

158 Förstainstansrätten slog, med avseende på dessa skäl, efter att i punkt 85 i den överklagade domen ha redogjort för huvuddragen i skäl 258 i beslutet, i den följande punkten fast att ”kommissionen har visserligen i skäl 258 i [det omtvistade] beslutet uttryckligen påstått att innehavet av 98 procent av aktierna är tillräckligt för att Elf Aquitaine ska vara ansvarigt för Atofinas handlande. Kommissionen har emellertid därefter i samma skäl preciserat att de bevis som ingetts av sökandebolaget inte gör det möjligt att bryta presumtionen.”

159 Kommissionen besvarade visserligen vissa av klagandebolagets argument i skälen 259–261 i det omtvistade beslutet, men likväl innehåller dessa skäl inga svar på flera andra argument, angående vilka det enda ställningstagandet i det omtvistade beslutet utgörs av nämnda skäl 258. I enlighet med den rättspraxis som angetts i punkterna 54–58 i förevarande dom avser dessa argument i synnerhet ekonomiska, organisatoriska och juridiska aspekter, i syfte att visa att Atofina vid tiden för omständigheterna i målet självständigt bestämde över sitt marknadsbeteende och, i allt väsentligt, inte följde instruktioner från sitt moderbolag.

160 Det rör sig i huvudsak om följande argument:

— Elf Aquitaine är enbart ett rent holdingbolag utan operationell verksamhet, i en koncern som kännetecknas av en decentraliserad förvaltning av dotterbolagen.

— Atofinas agerande på marknaden är inte underordnat instruktioner från Elf Aquitaine.

— Atofina informerade inte Elf Aquitaine om sitt agerande på marknaden.

— Atofina kunde självständigt ingå avtal utan föregående tillstånd från Elf Aquitaine.

— Atofina var ekonomisk självständigt i förhållande till Elf Aquitaine.

— Atofina hade alltid fastställt sin rättsliga strategi på ett självständigt sätt.

— Tredje mans uppfattning om Atofina.

161 Det framgår visserligen av punkterna 150 och 154 i förevarande dom, liksom av vad förstainstansrätten angav i punkt 90 i den överklagade domen, att kommissionen inte nödvändigtvis är skyldig att ta ställning till samtliga argument som berörda parter framlägger.

162 Det framgår emellertid även av punkt 150 i förevarande dom att kravet på motivering ska bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

163 Enligt klagandebolaget kännetecknas det omtvistade beslutet och det förfarande under vilket det tillkom särskilt av den omständigheten att nämnda beslut, särskilt vad gäller klagandebolaget, avlägsnat sig från kommissionens vanliga beslutspraxis genom att det endast stöder sig på en presumtion om klagandebolagets ansvar för dess dotterbolag, utan att det anförs några ytterligare omständigheter för att visa att det skett en inblandning i dotterbolagets affärsverksamhet.

164 Kommissionen har hävdat att rättspraxis och dess beslutspraxis vad gäller moderbolags ansvar var väl kända när det förfarande som ledde till det omtvistade beslutet inleddes. Kommissionen har emellertid i sina inlagor angett att ”dess praxis vad gäller användningen av den presumtion som bygger på innehav av hela kapitalet inte alltid varit likformig”. Kommissionen har dessutom bekräftat att den ”kring år 2002–2003” hade beslutat att tillämpa en sådan presumtion mer systematiskt, men utan att hänvisa till något beslut eller annan handling genom vilken en sådan förändring framgår. Kommissionen har heller inte direkt tagit upp klagandebolagets påstående att det enligt skäl 574 i det beslut av den 1 oktober 2008 som nämns i punkt 136 i förevarande dom medgavs att det omtvistade beslutet utgjorde en avvikelse från tidigare beslutspraxis, särskilt vad klagandebolaget beträffar.

165 Det är under alla omständigheter i det aktuella fallet, såsom framgår av punkterna 136 och 143 i förevarande dom, utrett att klagandebolaget i beslutet om organiska peroxider inte tillskrevs ett med dotterbolaget gemensamt och solidariskt ansvar för de böter som gällde dotterbolagets rättsstridiga handlande, trots att det inte förelåg några objektiva skillnader, åtminstone inte från klagandebolagets utgångspunkt, avseende banden mellan detta bolag och dess dotterbolag i de två fallen.

166 Det omtvistade beslutet och det förfarande under vilket det tillkommit kännetecknas dessutom bland annat av följande omständigheter:

— Då det bötesbelopp som avser Atofinas rättsstridiga handlande påförs detta bolag och klagandebolaget gemensamt och med solidariskt betalningsansvar, används en högre multiplikationsfaktor vid beräkningen av böternas grundbelopp, vilket innebär att det slutliga beloppet kan bli mycket högre än om enbart dotterbolaget påförs böter.

— Böterna påförs klagandebolaget enbart på grund av en presumtion om att Elf Aquitaine är ansvarigt för sitt dotterbolag Atofinas handlande. I sin tillämpning är denna presumtion inte nödvändigtvis identisk med presumtionen om ett faktiskt utövande av ett avgörande inflytande, vilken angetts i punkterna 56 och 57 i förevarande dom.

— Såsom framgår av den del av förevarande dom där den andra grunden avhandlas, informerades klagandebolaget inte formellt om möjligheten att det skulle komma att tillskrivas ansvar för dess dotterbolags rättsstridiga handlande förrän vid tidpunkten för meddelandet om invändningar, det vill säga fyra år efter det att kommissionen hade inlett sin undersökning.

— Som svar på meddelandet om invändningar framlade klagandebolaget, såsom framgår av handlingarna i målet vid förstainstansrätten, en rad argument med hänvisning bland annat till unionsrättslig praxis, kommissionens beslutspraxis och vissa bifogade handlingar.

167 Det ankom under dessa omständigheter, såsom framgår av punkterna 146–155 i förevarande dom, och särskilt punkterna 148, 152, 153 och 155 i densamma, på

förstainstansrätten att mot bakgrund av omständigheterna i det aktuella fallet, särskilt det förändrade synsättet – vilket inte bestritts i förevarande mål – i förhållande till klagandebolaget mellan beslutet om organiska peroxider och det omtvistade beslutet, att fästa särskild uppmärksamhet vid frågan huruvida det sistnämnda beslutet innehåller en detaljerad redogörelse för varför kommissionen ansåg att de omständigheter som klagandebolaget anfört inte var tillräckliga för att bryta den i beslutet tillämpade presumtionen.

168 Skäl 258 i det omtvistade beslutet, vilket utgör kommissionens enda ställningstagande till de argument som uppräknats i punkt 160 i förevarande dom, består, såsom framgår av punkt 85 i den överklagade domen, enbart av en rad enkla påståenden och förnekanden, vilka upprepas och inte på något sätt är detaljerade. Under de speciella omständigheterna i förevarande fall och då det saknas kompletterande preciseringar, gör denna rad av påståenden och förnekanden inte det möjligt för berörda att förstå hur den vidtagna åtgärden motiverats eller för behörig domstol att utöva sin kontroll. På grund av hur skäl 258 är utformat är det exempelvis mycket svårt, eller till och med omöjligt, att veta i synnerhet huruvida den samling indicier som lagts fram av klagandebolaget för att bryta den presumtion som kommissionen tillämpat på bolaget har underkänts för att de inte var övertygande eller för att det enligt kommissionen var tillräckligt att klagandebolaget innehade 98 procent av kapitalet i Atofina för att det skulle tillskrivas ansvar för Atofinas handlande, oavsett vilka indicier klagandebolaget lagt fram som svar på meddelandet om invändningar.

169 Det kan därför inte anses att skäl 258 i det omtvistade beslutet är tillräckligt motiverat vad avser kommissionens inställning till flera av klagandebolagets detaljerade argument.

170 Av det anförda följer att det under de särskilda omständigheterna i målet kan konstateras att förstainstansrätten, mot bakgrund av den rättspraxis som angetts i punkterna 147–155 i förevarande dom, gjorde sig skyldig till felaktig rättstillämpning när

den i punkt 91 i den överklagade domen fann att det omtvistade beslutet var förenligt med artikel 253 EG och inte slog fast att det omtvistade beslutet var bristfälligt motiverat med avseende på de böter som påförts klagandebolaget.

171 Härav följer att överklagandet ska vinna bifall såvitt avser den tredje grundens första del.

Den tredje grundens andra del samt den fjärde och den sjätte grunden

172 Den tredje grundens andra del avser huvudsakligen den omständigheten att vissa delar av förstainstansrättens resonemang är obegripliga och utgör ett cirkelresonemang.

173 Med den fjärde grunden har klagandebolaget gjort gällande att förstainstansrätten i punkt 160 och följande punkter i den överklagade domen överskred gränserna för sin laglighetsprövning genom att ersätta kommissionens otillräckliga motivering med sin egen.

174 Såsom framgår av punkt 27 i förevarande dom har den sjätte grunden gjorts gällande i andra hand.

175 Mot bakgrund av svaret på den tredje grundens första del saknas anledning att pröva denna grunds andra del, liksom den fjärde och den sjätte grunden.

176 Av det anförda följer att överklagandet ska bifallas och den överklagade domen ska upphävas.

Talan vid förstainstansrätten

177 Enligt artikel 61 första stycket andra meningen i domstolens stadga kan domstolen, om den upphäver förstainstansrättens avgörande, slutligt avgöra tvisten, om denna är färdig för avgörande. Det förhåller sig på det sättet i förevarande fall.

178 Såsom framgår av punkt 9 i förevarande dom avser den andra grunden vid förstainstansrätten bristfällig motivering. Klagandebolaget har med denna grund gjort gällande att det omtvistade beslutet är otillräckligt motiverat, då detta beslut innebär att klagandebolaget tillskrivs ansvar för sitt dotterbolags rättsstridiga handlande på den enda grunden att det innehar en viss andel av kapitalet i dotterbolaget, utan någon annan förklaring.

179 Mot bakgrund av vad som angetts i punkterna 144–171 i förevarande dom, vad gäller den första delgrunden i överklagandets tredje grund, ska talan vinna bifall såvitt avser den andra grunden vid förstainstansrätten.

180 Det omtvistade beslutet ska således ogiltigförklaras i den del det utan en i förhållande till de särskilda omständigheterna i fallet tillräcklig motivering tillskriver klagandebolaget ansvaret för den aktuella överträdelsen och påför detsamma böter.

181 Under dessa omständigheter är det inte nödvändigt att pröva de övriga grunder som åberopats vid förstainstansrätten.

Rättegångskostnader

182 Enligt artikel 122 första stycket i rättegångsreglerna[*] ska domstolen besluta om rättegångskostnaderna när överklagandet lämnas utan bifall eller när det bifalls och domstolen själv avgör tvisten. [*I artikel 122 i den svenska versionen av domstolens rättegångsregler föreskrivs endast följande: ”När överklagandet avvisas eller slutlig dom avkunnas, skall domstolen besluta om rättegångskostnaderna.” Jämför även artikel 148 i den svenska versionen av tribunalens rättegångsregler. Övers. anm.]

183 Enligt artikel 69.2 i samma regler, vilken enligt artikel 118 i desamma ska tillämpas i mål om överklagande, ska tappande part förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna, om detta har yrkats. Enligt artikel 69.3 första stycket i rättegångsreglerna kan domstolen, om parterna ömsom tappar målet på en eller flera punkter, eller om särskilda omständigheter motiverar det, besluta att kostnaderna ska delas eller att vardera parten ska bära sina kostnader.

184 Klagandebolaget och kommissionen har ömsom tappat målet på vissa punkter i överklagandet och därför ska var och en bära sina rättegångskostnader i överklagandet.

185 Vad däremot avser kostnaderna för målet i första instans ska kommissionen, som där slutgiltigt tappat målet, förpliktas att ersätta dessa, i enlighet med klagandebolagets yrkande.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (andra avdelningen) följande:

1) Den dom som meddelades av Europeiska gemenskapernas förstainstansrätt den 30 september 2009 i mål T-174/05 upphävs.

2) Kommissionens beslut K(2004) 4876 slutligt av den 19 januari 2005 om ett förfarande enligt artikel 81 [EG] och artikel 53 i EES-avtalet (ärende COMP/E-1/37.773 – MCAA) ogiltigförklaras, i den del Elf Aquitaine SA tillskrivs ansvar för överträdelsen i fråga, och påförs böter.

3) Europeiska kommissionen och Elf Aquitaine SA ska bära sina rättegångskostnader i överklagandet.

4) Europeiska kommissionen ska ersätta rättegångskostnaderna i första instans.

Underskrifter